

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Филологически факултет

Катедра по

История на литературата и сравнително литературознание

Шинка Георгиева Дичева-Христозова

Тема:

1894–1895 – отношения между литературното и политическото

Автореферат

на дисертационен труд за присъждане
на образователна и научна степен „доктор“

Област на висше образование: 2. Хуманитарни науки

Професионално направление: 2.1 Филология

**Докторска програма: *Българска литература /Българска литература
от Освобождението до края на Първата световна война/***

Научен ръководител:

Доц. д-р Живко Иванов

Пловдив, 2016

Дисертационният труд е обсъден и предложен за публична защита на разширено заседание на катедра „История на литературата и сравнително литературознание” при Филологическия факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски” на 28 ноември 2016 г.

Дисертационният труд съдържа общо 207 страници и се състои от увод, изследователска част, заключение, библиография и приложения.

Научно жури:

проф. дфн Валери Стефанов

проф. дфн Цветан Ракъовски

проф. д-р Димитър Иванов

проф. дфн Инна Пелева

доц. д-р Живко Иванов

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 20. 02. 2017 г. от 13.30 часа в зала „Компас“ на Пловдивски университет „Паисий Хилендарски”, Ректорат, ул. „Цар Асен” № 24.

Материалите по защитата са на разположение на интересуващите се в университетската библиотека, Ректорат, ул. „Цар Асен” № 24.

ГЛАВА. I. УВОД

Дисертационният труд има свой **обект на изследване** литературната 1894-1895 г., а основен **изследователски проблем** са отношенията между литературното и политическото. Предизвикателството да се обгледа десетилетието през призмата на наличното и отсъстващото, казаното и премълчаното в литературната 1894-1895 се вписва в актуалните за последните две десетилетия практики на един интердисциплинарен поглед, в който наличностите се [пре]подреждат не в диахрония, а в синхронната им обособеност. Откъм края на миналия век започва една своеобразна „ревизия“, която разрушава каноничния линейен модел на времевото изображение в литературната история, като същевременно се обособяват и темпорални срезове, в които случващото се експлицира с особена интензивност. Фокусирането на вниманието върху даден времеви срез извежда на преден план значимостта на определени събития, писани и издавани произведения, течения, школи, които обаче влизат в отношения със социополитически или социокултурни влияния. Проследяването на тези корелации прави възможна направата и на един нов поглед на литературноисторическата периодизация, в основата на която се налага понятието „литературна година“. При него Авторът няма да бъде единствено важен с биографичната си присъственост, а посочването му ще бъде по-скоро симптом за явление/процес. От друга страна, призмата, през която ще се остойностява литературата, също ще придобие друг облик – подходът към нея няма да се изчерпва с вглеждане в текстовете, а по-важно ще бъде излизането от тях в посока към социални и политически регистри на взаимодействие.

Почти всички изследователи, които привеждат своите теоретико-критични постановки в/чрез понятието „литературна година“ схващат и рисковите моменти от подобен методологически избор. Твърде често избраният „литературногодишен“ период не съвпада с календарното разбиране за година; обособяването на дадено събитие може да изисква проследяването на причини и следствия, които да са разположени в продължителността на две или повече календарни години; понякога важен литературен текст може да е публикуван в друг, минал период, но рецепцията му, която се оказва и по-съществена и настояваща за внимание, да бъде в наблюдаваната литературна година. Или иначе казано, събитийността е водещият фактор, който регулира границите на това оперативно понятие, без да налага нуждата от едновременност с календарното време.

Основната цел на изследването е да проследи някои от отношенията между литературното и политическото през призмата на важни обществено-културни събития, които „правят“ 1894/1895 представителна за редица присъствия, отключващи кодовете за прочит не само към последното десетилетие на 19., но и към целия 20. век.

Подходът към периода 1894-1895 във времеви срез на десетилетието изисква да се направят две основни уговорки, които ще спомогнат за правилното разбиране на последвалите наличности или липси – **първо**, текстът ще се опита да надмогне изкушението да теоретизира, да изяснява и демимикризира двете сложни понятия „литературното“ и

„политическото“, както и да се търсят културно-историческите пластове на тяхното възникване и развитие; **и второ**, настоящата работа няма да има амбицията да поставя акцент или да полага понятията („литературното“ и „политическото“) в някаква йерархичност, тъй като ще се окажем в ситуацията на Буридановото магаре, а в стремежа да се посочи значимостта на едно от двете, работата ще се лиши от **основната си цел, а именно да се види връзката и да се проследят отношенията между литературното и политическото в/през провокативната 1894-1895 г.** Съществена ще бъде ситуацията на пресичането, а не на тяхната съ-подчинимост.

Основните теоретични възгледи, които изследването използва, са постановките на т.нар. рецептивна естетика. Основоположниците - Волфганг Изер и Ханс Роберт Яус, застават и в основата на Констанцката школа, чиито теоретични и методологически възгледи ревизират и последователно отхвърлят „есенциалистското“ разбиране за литературното изкуство. То вече няма да се самоизявява чрез затвореността на текста, произведението няма да бъде важно с оглед единствено своето съдържание и посланията, които носи, защото литературното произведение не е съществуващ сам за себе си обект, който по всяко време изглежда по един и същи начин. То не е паметник, монологично разкриващ своята вечна същност. Творбата изгражда множество от значения, а не един-единствен смисъл в историческата верига на своите прочити. Така вижданията си за естетическото Яус органически обвързва с историческия процес, който не е контекст, а жизнено важен за всяко едно произведение.

„Смяната на парадигмата“ (изразът е на Т. Кун) се налага, тъй като се променя и отношението към целия комуникативен процес между трите звена: автор-творба-читател. Вече акцентът пада именно върху адресата, който до този момент е по-скоро свидетел, отколкото участник в диалогичността на трите инстанции. Тъй като читателската публика е различна през различните исторически периоди, отношението към текстовете също ще търпи промени. Така творбата не може да бъде изолирана от историческите ѝ прочити, защото именно те съграждат „гръбнака“ на нейното битуване. Литературният факт сам по себе си остава на втори план, като бива „извикван“ само за да генерира ново значение в пространството, което е плод на взаимодействието на читателя с творбата.

Задачата на това изследване ще бъде да се види как литературното „не/видимо“ взаимодейства с политически „не/видимото“, т.е. как и къде се преплитат литературните процеси с извънлитературни фактори като борби и противоречия между самите автори, цензура, политически манипулации и литературни стратегии, които гласно или негласно конструират „хоризонта на очакването“ и задават рецептивните вкусове за десетилетия напред.

При боравене с миналото трябва да се има предвид и широкият спектър от нови **исторически** обосновки и търсения, които пренареждат вече известното, акцентирайки върху различни дисциплинарни и интердисциплинарни полета. Водеща теза на повечето представители на т.нар. „нов историзъм“ е възприемането на историческото събитие по аналогия с литературното произведение, защото историческото събитие, подобно на художественото произведение, няма непроменливо обективен, веднъж завинаги зададен смисъл, а само хоризонт на възможно значение.

Как обаче става това припомняне и извикване на-ново минало(то)? Едно от водещите мнения във философията и историята в опит да обяснят ситуирането на човека и отношенията между минало-настояще-бъдеще е на френската школа, чиито двама представители Пол Рикьор и Пиер Нора ще (за)дадат ъгъла, през който изследването ще види 90-те години на 19. век. Техният подход оперира с категорията „памет“, която е средищна и за историята, и за антропологията и (донякъде) за херменевтиката.

Подходът на Пол Рикьор е обвързан с един рефлексивен поглед към историята, която обаче се прави чрез/през матрицата на паметта. От своя страна, паметта пък е обвързана с процесите на запомняне, забравяне и припомняне, които изграждат миналото. И Пол Рикьор, подобно на Х.-Р. Яус, предлага събитията, действията и случилото се да бъдат разглеждани като текстове – отворени към различни темпорални рецепции. От една страна, френският философ разглежда въпроса защо случилото се може да бъде разказано и фиксирано чрез текстове, а от друга страна, как тези текстове се възприемат от читателя (във времето) и как те въздействат върху човешкото разбиране за миналите неща. Възприемателят на миналото се намира в определено време-пространствено измерение, от което проследява (в най-широкия смисъл на думата, който може да включва и изучава, припомня, използва и т.н.) фиксираните в текстовете събития чрез категорията „памет. В опита да възстанови и обясни миналото Рикьор набелязва различни вариации на паметта (естествена, изкуствена, затормозена, манипулативна, задължена и т.н.), което пък води след себе си до следващите проблематични зони, обговарящи въпроса „*как помним*“.

Другият възлов проблем, който е нужно да се интерполира в теоретичното цяло на тези разсъждения, е и въпросът „*какво помним*“. Именно френският историк Пиер Нора в края на 20. век преориентира наблюденията и въвежда един нов методологически подход, боравещ с категорията „**места на памет**“. За Нора историята се състои не в нейното хронологично случване, а в обособяване на отделни „средищни места, в които се пресичат множество измерения“. Под „места на памет“ Нора разбира важни топоси от различен порядък, които структурират какво (да) помним – имена, герои, събития, годишнини, церемонии, чествания, паметници, битки, музеи, библиотеки и т. н. Според френския историк колективната памет помни и съгражда представата си за миналото въз основа на тези аксиологически пространства, които пък участват във ваенето на един ценностен образ на нацията. Така в своеобразния паноптикум на помнещи се образи преплитат значенията си историографското измерение, етнографското, психологическото, но най-важно, според Нора, е „политическото, тъй като то преобразява реалността.

Така обвързани, политическото, което променя действителността, и литературното, което я тълкува, са същностните маркери на настоящото изследване. Терминът „политика“ е изначално сложен, твърде коментиран, тълкуван и подлаган на етимологични дисекции. Без да го натоварваме с множество значения, тук ще присъства в смисъла на трактовката, дадена от Р. Барт, а именно „като съвкупност от човешки отношения в тяхната реална, социална структура, в способността им да създават света“.

Втората част на тази уводна глава - „**90-те години на XIX век - пластовете на десетилетието**“, се вглежда в последното десетилетие на века, а призмата е особеното място

на 1894/1895 година като смислопораждащ и паметоорганизиращ акцент сред останалите години след Освобождението.

В обществено-историческо отношение най-видимото събитие за годината е падането на Стамболовия режим и идването на д-р Константин Стоилов на власт, а паметната дата е 18-ти май 1894, когато се приема подадената на 17-ти май оставка, а на 19-ти май всъщност Фердинанд назначава Стоилов на поста министър-председател. И в тази наглед съвсем естествена рокада се крие кодът, който генерира изключителни рецептивни остойностявания, естетически писти, по които писателските рефлексии започват да „воюват“ и да се доказват, а 1894/1895 година можем да кажем, че се превръща в своеобразния „връх“, от който започват да се обглеждат предходните (поне) седем години, но и опит да се провидят следващите. Сам по себе си актът на смяната на властта или смяната на управляващата партия е по-скоро политически акт, но около него се изгражда поле на не само политически смисли. И именно това е значимото и провокативното – как и доколко всъщност о[т]звучава видимото, случващото се в „душата на художника“.

През 90-те политическото настойчиво заговаря чрез/през литературното, което се превръща в „огледало“ на случилото се, но премислено през погледа на писателя, който участва в организиране на обществения живот, в „направата“ на наличното. Писателите ще използват текстовете си не само да покажат, а и да подскажат политически пристрастия, да наложат или отхвърлят определена партийна позиция, да моделират и организират рецептивното съзнание. Това, че образите, героите (понякога) ще бъдат наблюдавани, коментирани „извътре“, от преки очевидци на събитията, делегира и друг прочит на описаното.

Интересна особеност на това десетилетие е прякото или непрякото участие на писателите в политическия живот. Те се впускат в парламентарния живот, черпят идеи и сюжети от „извора“, напътстват и изобличават, търсят и остойностяват новите модели на „морално“ съществуване. Уплътняването на литературното със скрит или директен политически пласт изгражда механизми на въздействие, които имплицитно прекодират аксиологическата „карта“ на общността. А и много често ефектът на писателските очаквания цели не само да покаже, изобличи, порицае, но и да съгради определен тип мислене и помнене за даден период или събитие. Техният глас е авторитетен и чуваем в пространството и времето. По различни причини те са „спечелени“ за политическото присъствие, превръщат се в ревностни защитници на партийна кауза или социален ангажимент. В тази ситуация на времето изключително важна е ролята на **публичността - вестниците, политическите избори, трибуната на Народното събрание.**

Така в България представителите на литературните среди ще оформят и своите медийни „лобита“, от позициите на които ще коментират и налагат (уж) безпристрастните си отговори по наболели обществени въпроси. 1894/1895 съсреща органа на Народно-либералната партия **в. „Свобода“**, в който Захари Стоянов (до 1889 година), Димитър Петков отстояват интересите на Стамболовата партия; органа на Обединената опозиция – **в. „Свободно слово“**; трибуната на Демократическата партия на Каравелов – **в. „Знаме“** от 1894 г., чийто представител е и писателят Алеко Константинов; органа

на „легалната“ опозиция в. **„Народни права“** на Васил Радославов; пазарджишкия опозиционен вестник **„Прогрес“**, списван от Богдан Величков (и брат му – писателя Константин Величков), Велчо Велчев и Гаврил Баламезов; органа на Народната партия – в. **„Мир“** и др.

В тази част 90-те години на 19. век се проследяват не само като исторически контекст, но и чрез литературни направления, които изграждат „пластовете на времето“ (Козелек). Последователно са въведени пластът на *реализма*, *мемоарно-поборническата вълна*, *кръгът „Мисъл“*, *народничеството и социализма*. Посочени са най-важните промени и в културното съграждане на българския свят.

ГЛАВА. II. ЛИТЕРАТУРНОТО И ПОЛИТИЧЕСКОТО – (НЕ)ВИДИМОСТИ И ПРОЯВЛЕНИЯ

В тази глава литературното и политическото са видени чрез своеобразния „разговор“ за институционалното.

Проследява се не само държавната промяна, свързана с датата 18 май 1894, но и смененият ъгъл към фигурата-институция Стефан Стамболов. Той е държавникът, събиращ представата за обществено-политическото порастване на страната ни сред останалите европейски народи. Ето защо неговото „отказване“ и „доброволно“ оттегляне се превръща в смислоизграждащ сюжет за институционалното. Годината 1894/1895 е видимо разполовена на две – **преди** 18 май 1894 и **след** 18 май 1894 г. Падането на Стефан Стамболов от власт е реалната причина да се заговори „гласно“ за вътрешнопартийни битки, междусобици на политическата сцена и да излязат множество язви от нашия обществено-политически живот.

През 1894/1895 година обаче името на големия политик се превръща в конструкт, чрез който започва да се гради „митът Стамболов“, а началото на този процес поставя самият държавник чрез моделиране на своя образ чрез литературното. Името на Стамболов е едновременно част от текста, който литературното създава, но и от контекста на епохата, обозначаваща дори често като „Стамболова“. Призмата е двойна – от една страна, отношението към Стамболов е представително за отношението и разбирането изобщо към институционалността у нас в края на века, а от друга страна, е интересен въпросът как самата политическа институция „помества“ себе си в литературното, а и как литературното я вижда.

В осмислянето и тълкуването на тази политическа рокада се крие кодът и **за смяната, на промяната**. Така тази дата започва да функционира по-скоро като код на преобръщането, на променената политическа линия у нас. Сменен е не просто поредният министър-председател – сменен е „тиранинът“, „желязната ръка“, „властолюбецът“, „диктаторът“ и прочие определения, прилагани към името на Стамболов. Подобен политически ход не е нещо нова за нашата история. Но този „ход“ се превръща в „код“, когато трябва да се остойности случилото се. Защото с него се обясняват, допълват, тълкуват смисли и поставят акценти.

Този код променя литературното, защото чрез него се задават въпроси и се търсят обяснения. В създадената ситуация са интересни двете гледни точки: едната е на самия Стамболов и хората около неговата партия, а другата – на хората, които наблюдават събитията, които коментират или не коментират действителността.

Сваленият министър-председател Стамболов ясно си дава сметка, че основната му цел след 18 май 1894 г. е да напише сам своята епитафия, да укаже насоката в рецепцията за собственото си присъствие. Именно така Стамболов започва да изгражда фигурата на *Авторитета*, опитва се да зададе стандарта, визията за подобен държавно-медиен образ, който трябва да предложи платформата за добро присъствие не само по страниците на вестниците, но и в съзнанието на бъдещите поколения. Прозорливостта на бившия министър-председател е в идеята, че настоящето трябва да посочи имената, да структурира този образ на Човека авторитет. Ето защо най-отговорната задача на привържениците на Народно-либералната партия става изграждането на един монолитен и единен управник, който да устои на бъдещите упреци. Литературното бива потърсено като съидейник и нужен посредник, за да разгласи невидяното, нечуто от народа.

Този глас започва да звучи различно, защото цели не толкова да се саморазправи с настоящето, а да диктува „живеенето“ си в бъдещето, в перспективата на времето. А това вече е нов поглед. Освен обичайните хвалебствени слова и потърсените ползи, които бившият министър-председател открива в своето управление, вече прозвучава и гласът, който се страхува от „загубата на памет“. Това е периодът, в който бившите власти-мащи трябва да осигурят и правилния „прочит“ на билото, да потърсят диалога с бъдещето и да му зададат перспективата на виждане. Привържениците на Стамболов улавят един изключителен проблем, който засяга „трупането“ на памет, осигуряването на памет. Те попълват липсващите и спояващите нишки в единнозвучащия образ на държавника.

В следващата част **„Писателски погледи – А. Константинов, П. Яворов, А. Страшимиров“** последователно се проследяват мненията за Стефан Стамболов и институцията на властта на трима представители на словото след Освобождението.

Алеко Константинов, напуска границите на България, за да посети изложението в Чикаго и да потърси „себе си“ чрез „другия“. Текстът, който се появява вследствие на това пътуване, е прелюбопитен не само в контекста на самоопределянето ни и виждането ни сред останалите, сред другите. Този текст може да се прочете и като първа заявка на Алеко за бъдеща политическа ангажираност. Пътеписът „До Чикаго и назад“ очертава обществено-политическата „стратегия“ на появилата се активност в посока да участва в конструирането на държавническо ни битие. Набралият смелост писател твърде деликатно вплита в „пътните си бележки“, освен впечатленията си от модерното американско общество, и пласта на политическото у нас, своите политически пристрастия и антипатии.

Прави впечатление обаче, че въпреки русофилските си възгледи Алеко не е твърде критичен към Стамболовото управление. До нас „пътните бележки“ на „До Чикаго и назад“ достигат в съкратен вариант, а съкращенията е направил лично професор Беню Цонев, който и издава в сп. „Български преглед“ и целия текст. И така, съвсем ясно можем да заявим, че проф. Беню Цонев цензурира Алековия текст, а първата публикация на „До

Чикаго и назад“ излиза в преработен вид, в който острият политически коментари по адрес на Стамболов и неговото управление са притъпени или направо „изличени“ (изразът е на Беню Цонев).

Самият Алеко, според съвременниците му, е бил болезнено „ревнив“ към собствените си текстове и едва ли ще е допуснал някой да заличава и променя творбите му радикално, по-скоро не би написал нещо, което би било в разрез с цензурата на времето. Към този факт ни насочва и мнението на Лидия Шишманова, съпругата на проф. Иван Шишманов – приятел и роднина на Алеко.

Пристигнал и посетил вече в Америка изложението, съвсем деликатно Алеко изказва в пътеписа „До Чикаго и назад“ и мнението си по отношение на една словесна борба, подета от вестник „Свобода“ с „Михалакевите възпитаници“. С това определение официозът на Стамболовата партия нарича редакторите на пловдивския ежедневник „Балканска зора“ д-р Никола Геннадиев и Харитон Геннадиев, които правят опит да се разграничат от официалната политика на вестника. Кампанията срещу „Балканска зора“ продължава в много броеве на правителствения вестник „Свобода“, а цинизмите и хулите (като „*добре възпитаните момчета в салаша на Михалаки*“, „*мухурджии*“, „*епетен тепегьозлии*“, а Н. Геннадиев е наричан „*пуц*“ и „*омаскаряван цънцарин, който резили хората, лае на аба*“ и пр.), с които редакторите си служат, са именно онези „технически изразения“, които смята Алеко, потънал от срам в българския павилион, за непреводими.

Не само този частен, ако можем да наречем така вестникарския конфликт между „Свобода“ и „Балканска зора“, се оказват неясен и неразбираем за обществото на „другите“, но цялата наша политическа ситуация е непреводима според Алеко. Няма как от няколкото думи, казани във вестника на българите, да се изгради плътния контекст на времето, няма как да се улови духът на срамното битие, случващото се у нас. Не това обаче е най-важното. По-интересно е, че Алеко използва един случай на словесен двубой с отявлен политически дискурс, за да онагледя безсмислените скудоумни разпри, в които е потънал нашенецът. Попадането на вестник „Свобода“ на американското изложение е също толкова неестествено и нелогично, колкото и п[р]опадането на Ганю Сомов и Айвазиян на подобно културно презентирание на националните достижения. По-важното е, че пластът на политическото диалогизира или поне контекстово задава рамката на литературното сюжетиране. Стамболовото присъствие/отсъствие, цитирани вестникарски разпри, партизански пристрастия са част от пресичащите линии на епохата.

Другият поглед е на **Пейо Яворов**. По това време той е 15-16-годишен младеж, който се включва в *модните* за времето негации спрямо властта и институционалността. По това време бъдещият поет е част от социалистическите викове „Долу Стамболов“. Плод на тези представи са две дописки от Чирпан, публикувани през 1894 г. във в. „Борба!“ (Пловдив).

Двата текста на бъдещия поет едва ли са продиктувани от пряк личен повод за „справяне“ със силните на деня, още повече че по време на 7-годишния управленски период на Стамболов Яворов е в детската си възраст и не би могъл да изпита личното си разочарование от очаквано и случило се. В това може да се види една поза и желание у

вече настоящия да чете модерна социалистическа литература младеж да се включи в общия дух на времето. И го прави. Може би само по себе си решението да се даде отзвук от провинциален Чирпан е социално изостреното чувство за несправедливост, но съдържанието и на двата текста „отварят“ провокативно многоточие и освен непримиримия със социалнополитическата действителност тон, заявяват и потенциалното разгръщане на другите социални роли. Дори и не в директен анонс, но образът на народа (като) Сизиф от едноименното му стихотворение, написано в Анхиало, е видим още тук.

Този текст обаче дава повод на д-р Кръстев да улови едно изключително важно осцилиране в идейните „модни“ концепти на младия Яворов, а именно неговата неизясненост по отношение на социалнополитическите тежнения, особено в този ранен от живота му период. Това се разбира от едно писмо на Кръстев до Яворов, който по това време е в Анхиало.

Във втората дописка Яворов коментира станалия в Чирпан „митинг“ в подкрепа на Стамболовото правителство, но гротескното осъществяване на подобна гражданска инициатива е провокирало чувствителната струна на бъдещия поет да откликне отново с коментар.

И така, този най-ранен Яворов образ на публицист набелязва-забелязва изострената сензитивност, която представя бъдещия поет в модата на публицистичния дискурс. Последвалите поетично-публицистични проявления обаче уплътняват по-скоро разбирането, че личността на писателя несъзнателно „проиграва“ вътрешните душевни безпътици в експлицитни социални разочарования, които в „подходящ“ литературнокритически ракурс са обслужвали и политически удобни контексти. Без да бъдат изкуствено акцентирани, тези дописки през 1894 г. задават начални рефлексии за един сложен свят на непримирими противоречия и неясни търсения, които впоследствие стават част от вътрешния душевен мир на една трагически раздвоена субективност.

Яворовата почти детска безпътица идва да посочи, че отношението против Стамболов може да бъде и тенденциозно, модерно увлечение, което не е породено от вътрешни мотиви или личностни решения.

През 1894/1895 година можем да посочим още един писателски поглед, който участва в парадигмата на институционалното мислене и съзряване. При него отново става дума за модно увлечение и невъзможност литературното да се отърси от субективния поглед на писателя. Възгледите на **Антон Страшимиров** илюстрират именно тежките трусове на съмненията, които съпътстват интелектуалеца у нас; увличането в обществения крясък на тълпата, която винаги търси виновника, за да го обругае. И като такъв е видян и Стефан Стамболов. Гдини наред са нужни на Страшимиров, за да осмисли крясъците и те да преминат в хвалебствени химни на утвърждаването и почитането. През 1894/1895 Страшимиров е под влияние на социалистическите възгласи против Стамболов, неговата оценка е смела, критична и категорична. Отношението към този период е видимо в новела „Освобождение“, по-късно преработена и публикувана под заглавие „Целина“, както и разказа „Разправа“.

Социалистическото движение бива видяно като единствено възможно и морално,

честно и отговорно спрямо съществуващия ред в страната. Това виждане Страшимиров споделя във в. „Ден“ чрез статията си „Тъмното царство и грядущето сияние“.

Изключително интересни рефлексии отключва образът на Стамболов, „прочетен“ през Страшимиров, защото няма друг автор, който да е изминал този път от крайното отрицание-обида до утвърждаването-героизирането на големия държавник.

Такъв е скокът от текста „За култивирания глупци“, в който, като „култивиран глупец“, е разпознат именно бившият министър-председател, до 30-те години на 20. век, когато излиза „Диктаторът“. Вече крайното отрицание е изместено с преклонение и възвеличаване, стигащи до героизиране и митологизиране. Конструираният разказ от 30-те разпознава у Стамболов оразличения, вожд, лидера, който не иска да се „хаби“ в Освободителната война, защото усеща, че мисията му е да управлява след Освобождението.

Показателното преосмисляне на Стамболовото присъствие в политическото предлага и **сп. „Мисъл“**. През 1895 г., една година след падането на министър-председателя, модерното списание за наука, литература и критика в раздела си „Месечни литературни бележки“ публикува текста на Иван Пеев-Плачков „В защита на Стамболов“. Като припомня и резюмира мнението в българската преса за Стамболов, както и факта, че на бившия министър-председател се приписват всички възможни грехове и низки проявления, авторът обобщава, че подобен тип говорене „ако не е сляпо партизанство, трябвало би да се нарече наивна глупост“.

Причините за слабостите на Стамболовото управление Плачков търси в обществото, от което произлиза Стамболов. Ако самото общество е „чисто, мило, непорочно“, не може да роди „един Стамболов, въоръжен с демонски сили“.

В следващата подглава - **„Вазовият юбилей 1895 г. – съграждане на литературната институция или как се „правят“ Народните поети“**, изследването се спира на посочваната от властта фигура на литературната институция. Става дума за Иван Вазов, а събитието, на което се случва това своеобразно посвещаване, е 25-годишният му юбилей, отпразнуван на 24 септември 1895 г. В контекста на времето Вазов е най-подходящият и авторитетен културно-политически „образ“, който може да „износи“ и народната любов, и политическата харизма на водач, и да осигури духовните трансмисии към велика Русия. Всички тези нужни „качества“ властта, (под върховенството на българския княз), вижда именно у 45-годишния писател. До този момент той гласно е декларирал своята привързаност към Русия, а любовта към братския славянски народ го отвеждат до неколкогодишното емигрантство там, по време на което написва и голяма част от романа „Под игото“. Предвидливият Фердинанд съвсем не случайно припознава във фигурата на Иван Вазов възможния регулатор на отдавна изострените си отношения с Русия. Писателят обединява духовните тежнения на народа ни, умело „рисува“ и „изпява“ обществените тегоби, авторитетно стои на проруската си позиция и съгражда с думи символите на родното „наше“.

В този контекст на очертали се външнополитически борби и вътрешнополитически междуособици логичен жест от страна на управляващите е да се съгради фигура,

която да обема/ да се припознава/ да е видима като своеобразна институционална емблема на литературното. Съграждането на въпросната фигура ще осигури и подкрепи „правилния“ прочит на политическото. Всичко това аргументирано посочва нуждата от събитие (юбилей), образ (Вазов), които да се превърнат в обединителен културен стожер на народа.

Всъщност нашата направа на „националния поет“ не се отклонява от европейската такава. Създаването на подобно име обединител, което да събира нуждите на народа и очакванията на властта, е характерна черта от европейското мислене. И това дава възможност да се структурират специфични особености около конституирането на определено име и превръщането му/посочването му за/като „национален поет“. В набелязаните от Джордж Грабович специфики в текста „За конституирането на националния поет и неговите употреби“ се наблюдава специфичен процес, който „включва плътно сливане на литературни и културни със социални и политически контексти“. У нас Вазовата личност е видяна като възплъщение на всичко онова, което названието носи. Защото „националният поет“ се прави, той е „продукт“ на рецептивен процес, а не (само) самосъздал се в/чрез текстовете на художествеността. Това обаче в никакъв случай не означава, че словото на писателя, възплътено в текстовостта, трябва да се подценява. Той именно заради това слова ще бъде посочен/избран.

В монографията си „Памет, юбилей, канон“ Емил Димитров поставя като условна начална дата на подобно съграждане на памет датата 27 ноември 1919 година – деня, в който се подписва Ньойският мирен договор и моментът със знаковото присъствие на българите пред дома на Патриарха в центъра на София. Уточнението, което настоящото изследване има претенцията да направи, е, че началният момент на този съграждащ паметността на литературното институционално посочване/насочване трябва да бъде изместен по-рано – през 1895 година. Може да се каже, че политическото сключва негласен договор с културното именно чрез литературното. От тази година тръгва едно настоятелно съграждане на определена ценностна опозиционна диференцираност, която настоячиво ще говори за определени имена/процеси и ще мълчи за други.

Името на Иван Вазов се превръща в мяра. Той е централен герой на подготвения юбилей, но и автор на самопроизвеждането си в заслужил юбиляр. В изследването си „Първият юбилей на Вазов и европеизирането на литературната институция“ Борис Ангелов отбелязва, че позицията на писателя е само привидно „пасивна“ и скромно изчакваща „събъждането на събитията“ и че „Вазов все пак работи трескаво върху дискурсивното извайване на адекватен на ситуацията образ в няколко ключови текста – юбилейната реч и четирите редакции на автобиографията си“.

Юбилеят на Вазов през 1895 г. е една от началните прояви на властовите амбиции на политическото в литературното. Тук има ред, който се определя не от съпреживяващи въздъхновеното слово литературни ценители, а ред, диктуван и организиран от **политическото**. Когато властта парадно говори, а честваният юбилей се превръща в ритуално поздравително възвеличаване на големия слововаятел, то сякаш маските не прикриват истинското лице на властта. Писателят Вазов е поздравен от княза, от Народното събрание, от професионалните гилдии, от обществените сдружения, дори от Св. Синод – или

иначе казано - **от властта**. Това е своеобразно институционално присъствено събитие; дейност, чрез която литературното ще бъде уважено от властта. И не само уважено, но и обявено, съблюдавано. Началото, Пантеонът вече има своето име, литературното ще бъде гост на държавната трапеза – и в буквален, и в преносен смисъл. Литературното се институционализира. „Гласът“ на Вазов бива посочен от политическото, неговото слово е не само героизиращо, съграждащо, но и героизирано – то е корективът, то е поздравеното от политическите лидери слово, то е верифицирано и афиширано като **българското**, сиреч като националното. Ето защо трябва да се уважава и изисква преклонение и поздравление – от всички. Така жестовата символика на юбилейността бива преобърната и работеща във възможните проекции на посочената нова фигура-институция.

Вазовият юбилей през 1895 г. е парад на политическото, демонстрация и официализиране на политическата намеса сред литературното. Словото бива поставено на официалната трапеза на властта. Мястото на писателя по време на тържествената вечеря е строго регламентирано, той е поставен между министър-председателя Константин Стоилов и министъра на Народното просвещение – Константин Величков. Включването на юбилея във властта е само въпрос на време. Очакванията към него са такива, участието му в политическото е институционално предпоставено.

И така, лично властта в лицето на княз Фердинанд провъзгласява/обявява/посочва другата институция – **духовния вожд, народния поет, гласа на литературното**. Тоест политическото **посочва**, но и **задължава** (за да не кажем принуждава) народа да припознае **своя** поет в образа на Иван Вазов. Политическото присвоява церемониалния жест на кръщаването, властта нарича и от висотата на институционалната си мощ дарува българския народ да има своя духовен вожд.

На самия ден и по повод събитието се взема и още едно важно решение – учредяване на фонд с името на юбилея. Фонд „Иван Вазов“ ще бъде дейна сила и при втория юбилей на писателя през 1920 година. Всъщност този фонд има за цел да подпомага издателската политика не само на Вазови издания, но и на съвсем млади писатели. Показателно е, че през 1921 г. фондът има 777 835, 33 лв., а от тая сума министър Омарчевски предава на юбилея 100 000 лв. Учредяването на този фонд делегира на големия писател и отговорност не само да твори, но и да създава, да подпомага бъдещите големи имена в областта на литературата, да бъде авторитет и ментор, наставник и учител.

Събитието има знаков характер, то едновременно валидизира/легитимира ръста на литературното, но и верифицира доколко то, литературното, е готово да бъде апроприирано в политическото.

И така, Вазов е „посоченият“ от политическото Народен поет, той е видян в образа на отстъпчивия глас, който не би подел опозиционно на княза/властта говорене и който би могъл да обслужва (дори с мълчанието си, ако е нужно) политическата „правда“. Показателен в това отношение е припомненият случай, за който говори Никола Георгиев в текста си „Краеовековно зачеркване“. Става дума за промененото стихотворение „Двайсети век“, което е звучало твърде мрачно и критично към случващото се у нас и не в съзвучие с обществено-политическото в края на 19. век.

През 1894 и 1895 година излизат двата тома на Вазов „Драски и шарки“, които стоят по различен начин, разтворени към контекста на епохата.

Писателят е социално ангажираният глас, който между художествените интенции прокарва линията на антистамболовата политика. Братаковата теория от едноименния разказ алюзивно се съотнася към популярните за времето на Стамболов обществени нагласи. Скрити като възпитателни принципи на Братаковото семейство, мислите на главния герой асоциативно коментират и излагат представата, че Стамболовата епоха е време на зверства, побойничества и сила. Ценностите, които възпитава Братаков, са безнравствени принципи, приписвани на времето преди 1894 г. Провокативно злободневни са думите на Вазовите герои с коментарите за Стамболовата епоха. В същия сборник има разкази с явно обществен характер, сред които е и „Член 33“, който пряко критикува правораздавателната система по това време у нас. Текстът дискутира и избличава закона за печата, а цитираният в художественото произведение чл. 28 е сигурно оръжие срещу всяка една клевета. От позицията на литературното писателят критикува обслужващото властта законодателство, в което, между другото, участва и Константин Стоилов като правосъден министър.

Вторият том на „Драски и шарки“ е с видимо по-смело слово. Разказите са писани след падането на Стамболов, а Вазов е вече част от кръга на управляващите. На изборите за VIII Народно събрание той е избран за народен представител от Казанлък и участва пряко в политическия живот у нас. „Драски и шарки – 2 т.“ освен художествените достойнства на наративното, включва един нов политически пласт, забелязан още тогава от Вазовите съвременници. Може би най-политически ангажиран е разказът „Народът“. Именно около него се разгарят споровете и се появяват обвиненията, че Вазов обслужва политиката на управляващата Народна партия, част от която е и самият той. В този текст авторът осмива народното недоволство и посочва, че зад протестите и негодуванията на хората се крият хиперболизираните крясъци на неколцина лумпенизирани маргинали от отминалото време. Доктор Кръстев също заявява, че разказът е „партизански“, а писателят Вазов трябва да стои по-горе от българските партии. Редакторът на „Мисъл“ говори още за нуждата от сериозна белетристика, която да не е обвързана с „партизански“ интереси. Вазов е обвинен, че е подчинил литературата на политически изгоди, целящи да издигнат дошлата на власт Народна партия. Тезата на д-р Кръстев става популярна сред всички Вазови противници, сред които са и Беньо Цонев, Георги Кирков и др.

След 1895 г. Вазовите реверанси и слова ще генерират и други културни кодове и политико-стратегически концепции, които ще доведат и до следващия юбилей през 1920 г. Но това е част от нужното „място на памет“, чрез което да се самоидентифицираме и да се себедокажем. Защото е важно нацията да има не само своя Спасител, но и своя Просветител.

В следващата част на тази глава - **„Не/политическото“ присъствие на д-р Кръстев Кръстев**“, се извежда на преден план двойствеността на *модерния*, от една страна, и на много конвенционалния спрямо контекста представител на „Мисъл“, от друга.

Когато стане дума за кръга „Мисъл“, първите асоциативни съотнасяния са към измеренията на „чистата“ естетика, към деполитизираната охудожествена публичност и

субективните потребности на Аза. „Мисъл“ е институцията, която дава „литературната виза“ (определението е на Владимир Василев) за допускане до голямата европейска литература, където „душата на художника“ е отправна точка към „острова на блажените“ ценители на духовното. И четиримата представители на списанието, което по-късно ще даде основание да се заговори и за едноименния кръг „Мисъл“, изграждат творческите си образи далеч от социалните тежнения на времето и дори настояват скъсаната връзка с обществено-политическата действителност да бъде тяхна отличителна черта. И наистина като че ли този образ на деполитизираните носители на модерността функционира и „работи“ в представата за тях и до днес. Но откъсването им от „врявата на деня“ е само привидна. Възгледите им, принципите за/от литературното са тясно преплетени и дори обосновани от политическото в социалното пространство.

Д-р Кръстев е пряко въввлечен в университетската криза в началото на 20. век. Още от началото на списание „Мисъл“ той заема позиция и публично се изказва във връзка с педагогическите въпроси и публикува различни материали по „образователната“ тема. По страниците на списанието се дискутират наболели проблеми, тръгващи от училищните библиотеки и стигащи до образователната реформа и законодателството. Кръстевите интереси са обвързани с изключително динамично развиващото се политическо и културно пространство на социалдемократията. Тази насока е вероятно заради приятелските отношения с Тодор Влайков, а текстове на Кръстев ще се появяват в *„Демократически преглед“* и *„Демократ“*.

През 1895 г. в списание „Мисъл“ намират място няколко извънлитературни рубрики, в които се коментират вътрешно- и външнополитически въпроси, редица злободневни обществени проблеми. Такива са отделът *„Обществено-политическа хроника“* (1895), който се води от д-р Кр. Кръстев под различни псевдоними: Cognitus, Миролубов, Б. Благомиров, Д. Столетов и др., както и *„Обществен преглед“* също списван от него. Редица текстове от периодическото издание заявяват силната политизираност на списанието, която особеност ще се засилва след 1895 г.

Самият д-р Кръстев смело критикува недъзите в политиката, симпатизира на социалистите (особено в началото) заради загрижеността им към българската младеж, но е привърженик на социалдемократията и адмираира създаването на Радикалдемократическата партия. Въпреки всичко обаче той държи да бъде надполитически ангажиран гражданин и към подобни позиции призовава всички свои сънародници. В статията си *„Българската университетска младеж и нейните социални задачи“* Кръстев заявява, че човек трябва да участва активно в социалните ангажменти, но не от позицията на „политик партизанин, а политик гражданин“.

През 1895 година в списание „Мисъл“ д-р Кръстев поставя за обсъждане статията **„Има ли у нас обществено мнение?“**. Този текст е представителен за времето, защото отключва рефлексии към последвалите критико-публицистични манифести. *Общественото мнение* е в основата на целия политически живот според Кръстев, то е корективът, който трябва да напътства и утвърждава, да критикува и разобличава, за жалост, то липсва в истинския смисъл на думата. Единствено традиции имаме при религиозните и на-

ционалните въпроси на обществото. Унаследеното послушание и безволево малодушно преклонение са характерни особености на българското мислене според критика още от турското владичество и не могат да бъдат отхвърлени в следосвобожденското време.

Монотонната повторителност и безропотното приемане на статуквото са факторите, които най-сигурно водят до регрес в обществото, които изграждат общество на послушанието и осигуряват свобода на мракобесието. Друга огромна слабост на българското общество д-р Кръстев вижда в неподготвеността на народа за своето освобождение. Липсата на будни умове и интелигенция, които да застанат начело на свободна България, води до развихряне на дребни инстинкти и задкулисни властови решения. В края на статията „Има ли у нас обществено мнение?“ д-р Кръстев се обръща именно към хората, на които разчита да създадат общественото мнение, а именно младежта. В нея той вижда бъдещото лоно на четното и безкористно българско общество.

Така идеологът на „Мисъл“ се опитва да лансира не само нови литературни норми, но и цели да положи границите на една нова публичност или поне да започне разговор/ът за нея.

И в другите си политически статии д-р Кръстев призовава към преосмисляне не на законите и политическия модел на управление, а към самовъзпитание и личностна, вътрешна промяна на българина. В „Пак малко политика“ критикът, коментирайки наболелия въпрос за преминаването на престолонаследника към православно християнство (ход, който е изцяло политически обоснован, за да се спечели благоразположението на православна Русия), отново говори за нуждата от промяна на нравите.

Според д-р Кръстев влизането в определена партия води до подчинение и обслужване на партийни интереси, липса на обективно мнение и загуба на идентичността. Именно от тази гледна точка е видян и юбилеят на Вазов, а писателят е възприет в ролята на „безгласен фигурант“, чието слово след 1895 ще бъде лишено от сила и подчинено не на творческото вдъхновение, а на политически удобното говорене. Произвеждането на литературната институция не може да бъде автономен акт от политическия процес.

Така през 1894/1895 „разговорът“ между „Мисъл“ и Вазов вече е започнал, а последвалите текстове ще бъдат част от продължаващия „разговор“ между литературното и политическото. Защото конфликтът между „млади“ и „стари“ води началото си именно оттук – в граничността на 1894/1895 г.

Следващата част „Сервилия“ – текстът, който не/дава отговори“ е обвързана с един новооткрит текст на Стоян Михайловски. Фейлетонът „*Сервилия. Какво направиха Тумбузите със своята свобода*“ е открит и разчетен от ръкопис, а първата му публикация е в сп. „Страница“, Пловдив, 2013, бр.2, с.191-198. Фейлетонът е приложен с пълния си текст в края на работата. Сведение за съществуването на този ръкопис дава Иван Богданов в първия том от „*Стоян Михайловски. Неиздадени съчинения*“, където в частта „*Археографски и обяснителни бележки*“ той говори за запазените ръкописи на Стоян Михайловски и сред тях е споменат, като неиздаден поради липса на средства, и този фейлетон. Той е запазен в своя автентичен ръкопис, има общ обем от 22 страници,

написани на бяла хартия от тетрадка с кафяво мастило. Отляво е оставено поле от около 8 см. Най-вероятно текстът е създаден не по-късно от 1895 г. (както и сам Иван Богданов предполага в оскъдната информация). Една част от архива на Стоян Михайловски, включващ и този фейлетон, се пази в Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“.

1894/1895 година е времето, в което Стоян Михайловски изговаря политическите си рефлексии в няколко важни текста. Писателят настоява позицията му да не бъде политически разпознаваема и причислявана към партийните програми в края на 19. век. Интерес в тази насока представлява поредицата „Политически писма“, която започва да излиза по страниците на в. „Мир“, а писмата са подписани с псевдонима *Народен представител*. Самият Михайловски винаги смело е изказвал мнението си, отстоявал е позицията си спрямо режима на Стамболов и управлението на Фердинанд. И разбира се, това му навлича гнева на управляващите. След 18 май 1894 г. обаче той продължава да бъде коректив на политическата сцена и не е случайно неговото поведение в Народното събрание, където е три пъти народен представител, но и трите пъти напуска шумно поради несъгласие със задкулисието в политиката.

В публикуваните „Политически писма“ по страниците на в. „Мир“, както и в „Сервилия. Какво направиха Тумбузите със своята свобода“ се поставят интересни социкултурни питання и разсъждения, които, освен да коментират, предлагат и един различен поглед към българите. Различна е и изначалната гледна точка на писателя, който не търси „виновника“ (който и да е той, условния „друг“) отвъд българите, отвъд тях самите; не се опитва да структурира „представителен“ образ на българското, не търси байганювското като разтърсващия образ от „кривото огледало“, а философски разобличава укритите аморални мисли у българите. Ето защо изходната позиция, от която трябва да тръгне народът ни, според Михайловски, е преосмисляне на аксиологическите потребности на общността, или както самият той казва: *„революция в нещата не значи нищо без революция в душите“*.

Важното внушение, което се опитва да изгради Михайловски е едно нравствено превъзпитание и духовно самовъзпитание, които трябва да се случат с българския народ, защото по-страшно дори от робството е бездуховността. Показателни за тези негови разбирания са текстовете на писателя и особено фейлетонът *„Сервилия. Какво направиха Тумбузите със своята свобода.“* При всички случаи съдържанието му е твърде любопитно и поставя интересни проблематични възли от метаполитически порядък, които задават отправните гледни точки и препращат към „големите“ (или по-скоро зрелите) текстове от двата сборника от „Неиздадени съчинения“ на Ив. Богданов.

В основната си част тези текстове са провокирани от неприемането на наличното социобитие, от силата на политическата Сила, от наличната безнравственост, положена като основен принцип на управление. 90-те години са и времето, в което Михайловски започва своите провокации с източни мотиви, включени по-късно в „Източни легенди“, но една част от тях вече са били публикувани по страниците на печата. През 1896 г. в сп. „Мисъл“ излиза и „Страници из дневника на Мирза Абас“. Към целия този паноптикум от морално-естетически провокации, реализирани и подписани вече с името на Стоян

Михайловски, трябва да се прибави и големият интерес на писателя към конструиране на един мащабен „проект“, какъвто по-късно ще се окаже *метаполитическото* като тема, включена в измеренията на литературното. И ако трябва да има една композиционна рамка на тази тема, то със сигурност в условното „начало“ трябва да поставим текста „Сервилия. Какво направиха Тумбузите със своята свобода“, т.е. до 1895 год.

В контекста на източната тематика Михайловски разказва за нравите, морала и политическата действителност в България чрез една измислена страна, наречена *Тумбузия*. Името не е случайно и има връзка с основното послание на текста. Вероятни са две етимологии: първата, би разчитала на съчетаването на двете турски думи, каквито са „тумбак“ (*корем, шкембе*) и „бузи“, т.е. това са емблеми, знаци на телесното, на охолното, на физическото доволство; втората етимология се гради около корена *tomb* (от латински *tumbus* – *гроб, гробница*; през *tombeau*, което на френски означава *гроб*), който присъства в почти всички езици в производни думи на *гроб, гробница, бездушие, бездуховност, мъртва*. И двете етимологии биха имали основание, защото в текста народът на Тумбузия е представен като бездушно множество, целящо единствено физическо-телесното доволство, стремящо се към власт и политически постове. А чрез рефлексите си върху политическото развитие на подобни народи Михайловски достига до естествени и логични изводи, определящи тумбузите като **сервилен** и **верноподанически** народ, който няма възможности да създаде-развие „освободено“-то съзнание, да отхвърли потисничеството и раболепието.

Неведнъж в своите текстове Михайловски изтъква и защитава възгледите си за ненавременната свобода или по-точно освободеност на българския народ, че именно това незряло освобождение е избързало-изпреварило разумния ход на развитие и помъдряване, които би имал в други случаи нашият народ.

Близостта на този пасаж и част от разсъжденията на Михайловски в „Трето писмо“ от поредицата „Политически писма“ по страниците на в. „Мир“ ни дава основание да търсим датировката на „Сервилия“ около 1894/1895 г. Текстът прави интересни препратки и към „Книга за българския народ“ – следващия проект на писателя, чрез който се „разголват“ политическите принципи на управление.

ГЛАВА. III. ЛИТЕРАТУРНОТО И ПОЛИТИЧЕСКОТО – ВЗАИМОПРОНИКВАНЕ НА ДИСКУРСА

В третата глава „Алеко Константинов – само разправя или се саморазправя“ дисертационният труд се вглежда с особено внимание към голямото име на литературната година – **Алеко Константинов** – определян често като *моралната институция* на народа. Изследването проследява реакцията на Щастливеца след прякото му участие на парламентарните избори през септември 1894 г. Падането на Стамболов е моментът, който възвръща надеждата на юриста, че може да ангажира своите знания в полза на народа чрез парламентарното кресло на депутат. Явният провал на изборите ражда не „само разправящия“ случилото се Алеко, но и саморазправящия се фейлетонист.

Посочени са моменти от възпитанието и детската му възраст, които предопределят по-късните опозиционни настроения на писателя. В един момент „сюжетът“ на Алеко се оказва твърде гостоприемен, прислониращ разнопосочни литературнокритически търсения. Времето или канонът, институцията (училище, университет) разказват-обуславят фигурата на човека и писателя по различни писателски наративи, които целят да се съгласят с определени героикомоделиращи стратегии, които умело визуализират „чистата съвест“ на младия адвокат.

Настоящият текст задава още един хоризонт на мислене, като се опитва да вмести-помести личността на Алеко Константинов в контекста на политическото и да види как „сюжетът“ на писателя не само се разказва/разправя, но и се саморазправя в края на 19. век. 1894/1895 е важна, защото за първи път с такава сила автор прави представителна картина на политическото чрез литературното. И още нещо – словото на писателя, съзнателно или не, бива наситено със спецификите на политическия дискурс, за да остане завинаги представително за събитията в края на 19. век.

Най-експлоатируваният герой на Алеко Константинов е, разбира се, Бай Ганю. „Бай Ганю – невероятни разкази за един съвременен българин“ изгражда текст, който „носи границите на героя“ (метафората е на Валери Стефанов), но и сам превръща героя в граница. Това е *героят-провокация*, *героят-загадка*. Това е героят, който разклаща познатия възрожденски култ към „подредения“ идеологически образ на българското, призоваващ към родолюбие, пиетет и почит към Юнака. Този литературен образ събира в едно пост-възрожденския патриотизъм и следосвобожденския „маскарлък“, говори за високите идеали през байганювското мислене.

Героят се превръща в ключ за разбиране на цялото десетилетие в края на века. Неговото раждане до такава степен взривява цялата българска общественост, че критици, интелектуалци, писатели не могат да „поберат“ Алековия герой в единен разказ. Бай Ганю обърква говорите на металитературното, той функционално изнема ролята на Бога, за да разбърка представите на другите за самия себе си, за ценностите и посланията, които носи. Той става еманация на нов тип говорене, в който се преобръща един стар, но все пак подреден ред. В този ред на мисли Инна Пелева в монографията си „Алеко Константинов – биография на четенето“ определя Бай Ганю като „контраезик“.

Чрез създаване на своя текст и своя герой Алеко-Константиновото словесно строителство демонстрира **Свободата на разправянето** за друг (различен от възрожденския) тип герой, но и **Свободата от саморазправянето**. Зад образа на Бай Ганю се крият не просто прототипи, а типология на човешко поведение, което започва да става особено видимо след текста на Алеко. Особено показателно в това отношение е мнението на Живко Иванов, който провижда зад образа на Бай Ганю хитра стратегия авторът или повествователят, или разказвачите да „омаскарят“ изпадналия в немилост герой.

Предмет на вглеждане в настоящата част ще бъде основно втората част на книгата „Бай Ганю“. Именно тя носи в най-голяма степен политическото, защото е „рожда“ на Алековото пропадане на изборите от 11 септември 1894 г. Във втората част Алековата злост става лично отмъстителна, а героят се превръща в оръдие. Явният политически контекст във втората част, формиран около темата за изборите, издаването на вестник и

т.н. намира обусловеност в цялостното саморазкриване на героя още от самото начало на текста. И няма как вглеждането да не тръгне от първото изречение, което провокативно вписва политическото в наратива.

Сериозни и тежки са дебатите около институционалното съграждане на свободна конституция и представителна власт у нас след Освобождението. Метафориката на политическото стои в началото на Алековото произведение, а това е сигурен белег за контекстуалната цялост, в която текстът пребивава и в която трябва да се възприема. Още първите думи на „Бай Ганю“ залагат политическото като код за разбиране и разпознаване на Бай-Ганювите жестове по „смъкването“ на агарянския ямурлук и „намятането“ на белгийската мантия.

Множество от рецепциите разпознават зад тези думи именно пренията и конфликтите около създаването на Търновската конституция, която е изработена по модел на белгийската. Третоличната глаголна форма „помогнаха“ и едноличната „наметна си“ недвусмислено отправят към семантиката на отхвърленото турско робство, метафорично представено чрез агарянския ямурлук, и потребността от изнамиране на правилна държавническа форма на управление, която е разпозната в белгийското законодателство.

Втората част на книгата представя Героя на освободена България, който вече не е само добър християнин и гордо самоидентифициращ се като българин, но и амбициозен политически авторитет. От втората част на книгата стават ясни „сбърканите“ говори в политическото пространство и начините, по които властта се „ухажва“, за да те „покани“ при себе си. Втората част предлага възможност да се прозре как и доколко човекът се вмести в институционалната подреденост, как общува с институциите, както и възможността да се променя разбирането към общовалидните правила в социума.

Боравенето с лъжата е свойствено по принцип за героя на Алеко, но във втората част се говори за друг тип подмяна - на обещания, интереси, имитира се не продукт, от който да се спечели, а вяроност към управлението, към властта. Именно във втората част се правят и коалициите между „нашите“ и планове за „нашето“ бъдеще. Кой са обаче тези „наши“ и кой не могат да се припознаят като такива? За да бъдат припознати определени хора като „свои“ или „чужди“, то неминуемо в съзнанието на човек се появява списък с имена - посочени, именувани. Списъците подреждат, назовават, посочват определена норма, еталон, морален филтър, през който са пропуснати определени хора, и морален стопер за други, които не покриват определени императиви, за да попаднат в списъчността. Обикновено съдържанието на списъчността е и своеобразно посочване на авторитетите, на бъдещите герои. Героите от новото време трябва да бъдат казани, извадени пред останалите, защото те не са разпознаваеми заради ценностни маркери, а е нужно да им се пришият такива, за да бъдат видени от всички като авторитети.

И Алеко чрез своя текст прави това. Във втората част в една редица от списъчността се оказват Бай Ганю, Гочоолу, Дочоолу. Това са кандидатите от „нашата“ правителствена партия. Бочоолу не е включен, защото той ще бъде излъган, и то от своите, защото единствен се е осмелил да попита: „Ами че ти бе, Бай Ганю, нали си уж либерал“. Бочоолу е единственият, който се осмелява да посочи, че до този момент Бай Ганю е бил от приближените на Стамболов, бил е либерал и е споделял възгледите на Стамболовата

партия. Моралните граници на Бочоолу не могат бързо да преформатират новата политическа обстановка и изискват допълнително обяснения, които раждат допълнителни въпроси. Така неудобните питання на Бочоолу водят до невключеността му сред „своите“.

Много деликатно и неафиширано Алеко Константинов борави с изреждането, именуването на определи авторитети в текста. Освен поименното изреждане на кандидат-депутатите във втората част, първата част на книгата също кодира своята подредба. Тя изглежда твърде случайна, немислена даже, но при един по-внимателен поглед могат да се видят интересни съвпадения. Става дума за главата „Бай Ганю на изложението в Прага“. При пристигането си в Прага Бай Ганю е поставен в ситуация да отговори подобаващо на чешката представа за велик герой. Нужно е да се спомене име, което да [от]звучи подобаващо на Иван Хус и да представи силата, мощта на българското, на нашето. В тази група Алековият герой събира в едно три имена от миналото – *„Филип Тотя, Крума Страшний и Аспаруха“*. Привидно изглежда, че подборът-подредбата са стихийно, случайно хрумване на автора, който „слага“ в устата на героя си определена поредица от имена, възплъщаващи образа на героичното. Тези имена обаче са добре обмислени, защото две от трите имена, за които настоява нашенецът, са обединени от идеята за институционалността и налагането на устойчив (доколкото устойчив може да бъде редът при племената и хората на Волжка България) социален ред. Тези имена, гледани през един специфичен ъгъл на институционалността, „говорят“ именно за налагане на определен социален ред, стабилност, па макар и произведена със сила, насила.

В думите-подсещането на Бай Ганю се крие неистов жест да се съизмерим, да се покажем, да отвърнем подобаващо. *„Даскале, кажи и ти нещо бе, нека им покажем кои сме, сега му е времето, кажи нещо я за Филип Тотя, я за Крума Страшний ... малко ли ги имаме и ний, за Аспаруха кажи ...“*. И Крум, и Аспарух са свързани със силната ръка на управление и с налагане на „драконовски“ закони, с погазване на привидно работещи правила в социалното битие на оформящата се българска държавност. Тези имена се превръщат в нарицателни за силно и безусловно налагане на воля и авторитарно демонстриране на власт. Аспарух е владетелят, който успява от несговорените племена да създаде нова държава. Крум е владетелят, инкарниращ законодателството и законите, които сам създава. Ако приемем, че този списък е метонимичният регистър на героичността за Бай Ганю, то трябва да кажем, че за героя на Алеко най-важната, „героико“обуславяща черта в поведението на хората, е **безусловната сила**, граничеща понякога и с беззаконие. Тази подредба на импровизираната пантеонност по интересен начин кореспондира със „заслужилите“ имена в предизборната надпревара от очерка „Бай Ганю прави избори“, чиито представители владеят добре силата и знаят как се „правят избори“.

И така, и в двата списъка обединяващият фактор около имената се оказва силата и авторитарността. За разлика от втория списък обаче при първия липсва герой (подобно на Бочоолу), който да бъде излъган за включването си в списъчността, герой, който да се усъмни в некоректно отношение към институционалното. Привидно имената стоят непоколебимо и категорично. Но това е само в публикувания, печатния вариант на текста от 1894/1895 г.

При боравене с ръкописите на Алеко Константинов обаче става ясно, че редом до името на Аспарух стои още едно, което литературната история не познава като част от книгата „Бай Ганю“ Името е допълнително добавено лично от писателя, но впоследствие е зачеркнато. **Името е на Захари Стоянов.** В ръкописа на писателя този момент изглежда така: „А бай Ганьо, от своя страна недоволен, че поменуват само Кирила и Методия, пак мушка учителя: „Кажи и ти нещо бе, даскале, малко ли ги имаме и ний, за Аспаруха кажи **или за Захарий Стоянов** (подчертаният израз е добавен впоследствие, после зачеркнат и изданията излизат без него), или земи, че надуй кавала – сега му е времето!...“

Изследването се опитва да предположи причините за тази редакторска намеса, а отговорите водят към политическата саморазправа на Алеко Константинов с неудобните му хора. Може би името на Захари Стоянов би поставило политическият контекст да бъде от първостепенна важност, би изместило историческото значение на другите трима представители, а образът на Бай Ганю открито ще се „чете“ като писателска гилотина, публично посочваща „големите герои“ от българската действителност. Тоест присъствието на подобен пласт в редицата от имена ще „разголи“ Алековата интенция до степен на иронично саморазправяне с действителността, с определени хора.. Със сигурност с премахване на името Щастливеца си осигурява погледа на бъдещето в контекста на основно само разправящия, а не на саморазправящия се разказвач.

Бихме могли обаче да допуснем още един вариант. Може би Захари Стоянов, подобно на Бочоолу, е единственият, който е подложил на съмнение „чистите“ намерения на автор или герой; може би Захари Стоянов е задал неудобните въпроси или е провидял зад конкретен акт или поведение недотам морални стойности. Но при всички случаи този герой от посочените ще бъде излъгания-лъгания за включеността му в списъка на героите. Защото името на Захари Стоянов бива премахнато.

И така, връщаме се отново на идеята, че втората част на книгата „Бай Ганю“ предлага художествената верификация на видимото социално „общуване“ с институциите, което стига до овладяването и манипулирането на политическото. Подмяната на ценности, идеологии, принципи са оръжието на властта. Но няма по-голяма сила от словото. Именно във втората част Бай Ганю ще онагледя как се овладяват институциите и се печели власт.

Става дума за един епизод във втората част, който рецепцията сякаш подминава, без да постави ударение за особен симптом. А той съдържа именно литературния код на една културно-политическа парадигма на случващото се в края на века. Става дума за акта на пренаписването на прошението до Фердинанд от главата „Бай Ганю се върна от Европа“. Тук героят не просто пренаписва писмото си, той пренаписва политическите си ориентации, сменя поведението си, образа си, става друг човек, за да бъде политически харесан. Писмото се превръща в методология на мисленето, в еманация на похитеното слово, което е заставено да служи на политическото. Словото е средство, ресурс, чрез който се постига властта, или с други думи, овладяването на властта минава задължително през овладяването на словото.

„Пренаписаният текст“ е голямата метафора, която държи и удържа същността на

социокултурното пространство след 1878, но по един особен начин е верифицирана именно през 1894/1895 чрез смяната на Стамболов от Стоилов. Текстът се пренаписва, той има нужда от редакция, от друго послание, защото политическото се е изменило. Словото приглася, за да извае профила на властовата сила, за да каже неща, които политическото иска да чуе. Този процес не би могъл да се ограничи в никакви граници, той няма темпорален диапазон и съвсем не започва и свършва с края на 19. век. Това мултиплициране на Бай Ганю от защитник на Стамболовото правителство до ярък обвинител и осъдител се извършва само за няколко минути. Бърза е промяната на героя, така, както бърза е и появата му в ново амплуа във втората част. Не случайно втората част няма единно заглавие, което да обедини трите (или многото) разказа за Бай Ганю. Алековото решение да не предложи заглавие-обединител на последвалите първата част разкази можем да тълкуваме като символика на роенето, на разпадането на единността и на ниво текст, и на ниво идентичност и морални норми, защото мултиплицирането на азовостта на героя е логическото ударение във втората част на текста. Това роене на сюжетите може само да бъде продължавано-разширявано, но не и събрано в едно цяло, подчинено на една обща тематична идея. Защото различни ще са превъплъщенията на героя, но те ще отразяват агресивния му властови механизъм да се домогне до управленските лостове на политическото. Ако все пак се потърси обединяваща връзка след условната „първа“ част, озаглавена „Бай Ганю тръгна из Европа“, то това би могло да бъде именно линията на политическото. Бай Ганю вече е разбрал, че „келепирът“ не се крие в розовото масло, а в „розата за властта“, в ухаждането на властимащите. Политическото се превръща в цел, но и в средство, за да бъде постигнат Авторитетът, за да се превърне човекът в Герой.

Словото и на автора, и на героя бичува, наказва, отмъщава. Чрез героя си Алеко успява да каже гласно истини и да накаже неудобните нему хора. Отвореността на книгата „Бай Ганю“ е причина историите за героя да се роят и множат, а първопричината да присъства определено име невинаги бива изяснена. Такъв е случаят с две писма от кореспонденцията на Бай Ганю, които незнаяно защо не са попаднали в продължението на книгата-историите, които събраните съчинения предлагат на читателя. Писмата са разчетени по ръкописите в ЦДА при работа с фонда на Алеко Константинов и са интересно продължение на множеството писма-истории, свързани с Бай-Ганювото присъствие във властта. Тук те се публикуват и като факсимиле.

Любезний господин Ганю,

Нали ти думаш, Ганю, да не ме закачаш, па ти ми думаше нищо, нищо, ами сега какво да правя, де да се дяна от хорска срама, като съм станала трудна. Кой ще ме гледа сирота и детенцето ми? Тебе ти е всичко на шега и кой знай в София коя ще изгориш. Грехота е, Ганю, да правиш такива работи. Кажми ми какво да правя, да дода ли в София, да се махна оттука, с какви очи ще се покажа пред комшийките, ще чуе целия град. Да не кажеш сетне, че детето не е твое? Помниш ли като ми приказваше как си бил в Немско, че как това не го хесатили за нищо, че само ний сме диваци, ама аз не искам да зная какво правят в Немско, тука е българско и ще ти донеса детето на тебе, аз ще изгоря, ама и тебе ще те изгоря, или ти мислиш, че като си станал депутатин, за тебе съд няма. Опичай си ума и ми кажми какво да правя.

Твоя нещастна

Приятелю Панайоте,

Онова диване Олимпияда, чернооката, ще ми докара някоя беля на главата, получиш едно писмо от нея и се оплаква, че била трудна. Трябва да скроим нещо додето е време, барем сега е властта в ръцете ни. Ти иди при нея и кажи, че знаеш за работата и кажи ѝ да не вдига много-много врява, зере ще намерим свидетели да докажат, че тя е нечестна жена. Ако е наближило да ражда, дай ѝ 500 гроша за моя сметка, па я кандърдисай да направи ето какво: ний и тъй и тъй искаме да бламираме кмета, барем хептен да го омаскарим. Като се добие детето, да го увие в пелените и да иде в Градския съвет, когато заседават, и както се е събрал всичкия Съвет, да го изтърси на масата пред Кмета и да хване да плаче и да го кълне, с една дума - скандал да направи. Тя има бръмбари в главата си и няма да иска да направи това, ама ти я кандардисай, обещавай ѝ нещичко, излъжи я, заплаши я най-сетне, какво – санким властта не е ли в наши ръце. Па после ще намерим някой ахмак да се ожени за нея, тъй стават тия работи. Ако продължава да дига гюрлутия, запуши ѝ устата с още някоя пара, ама повече от 1000 гроша неделей дава, тя и толкова не струва, ама тъй дошло. Тези 1000 гроша аз ще ги извадя от друго място, ще назначат за мой хатър един Съдебен пристав, па тя е такава служба, че може да се скубе и за два месеца ще ми ги дотъкми като поп. Вашата Марийка я срещнах онзи ден в сряда, с пансионерките се връщаха от баня, много здраве ти праща. Ама да знаеш какви пеперудки има в да ти потекат лигите. Кажи на Донча, че Плевненските вина се харчат тука много, Станимашиките, язък за името им, тръпчиви.

Твой

Ганю Балкански

П.п. Ще ударим къравото с гърците, закона за солта ще се прокара, земи им мюждето.

Същия

Споменаването на името Олимпияда би могло да се приеме за артистичен нечий псевдоним или авторова хрумка. В едно писмо до Стоян Бешков става ясно, че Алеко Константинов е участвал в настоятелството на Музикалното дружество в София, а председател на въпросното дружество е **Олимпияда В. Стоянова**, с която има личен конфликт.

Дисертационният труд проследява и близостта в политическия дискурс между пътеписа „До Чикаго и назад“ и „Бай Ганю прави избори“. Извежда на преден план политическото и във фейлетоните „Вий знаете ли що значи амнистия? – провикна се умният Стоенчо Михайловски?“, „Кандисахме“ и др.

Във втората част на тази глава – „Алеко Константинов и сюжетът „По изборите...“ се проследяват трите текста, появили се след участието на Алеко на 11 септември 1894 г. в изборите за VIII Обикновено народно събрание. Става дума за „Дописката“ от в. „Знаме“, фейлетона „По „изборите“ в Свищов“ и „Бай Ганю прави избори“.

Изследването привежда освен гледната точка на автора и другата – официалната позиция на властта. Чрез Дневниците на VIII Обикновено народно събрание и от страниците на в. „Мир“ (официоза на Народната партия) тази гледна точка звучи също убедително. Алтернативното на Алековото говорене за 11 септември доизяснява картината на случилото се и подсказва, че **сюжетът можеше да бъде и друг, малко по-различен.**

При справка със самите документи от стенографските отчети на VIII Обикновено народно събрание се виждат твърде любопитни факти. Преди Алековите два протеста е получено заявление от избирателите на Свищовската околия, което е записано като „№ 2“ и е протест обаче срещу фракцията на Алеко Константинов.

Един подобен текст, останал неизвестен до момента или поне не е чак толкова познат, колкото е познато Алековото мнение за изборния ден, внася допълнителна отсянка върху събитията, усъмнява познатия сюжет на Алеко и разколебава авторитетното му гледище по въпроса. Никой не би допуснал да има подобни заплахи от страна на юриста, никой не иска да вярва във възможността Алеко да се е дискредитирал по този начин, да е пристъпил своите убеждения и чистите политически намерения. Но все пак този текст е част от сюжета, част от документите, представени в Народното събрание и е редно (поне) те да бъдат [про]четени.

От споменатите доказателства е видимо, че поведението на гласоподавателите е обект на разночетения, а паметта не е сговорила двете гледни точки. Защото едната – тази, в която Алеко е неточният, – не уплътнява „правилно“ текста „Алеко Константинов – чистата съвест“, не отговаря на читателските очакванията и не е съгласувана с търсената аксиологичност. Няма как юристът, писателят и неговите симпатизанти да не са си платили виното, взето от народа (това личи от една запазена записка); няма как да се усъмним, че данните за изборния ден, представени в „По „изборите“...“, са манипулиращи и съграждащи друга (различна от истинната) гледна точка, защото те са изговорени от човека, разказващ *невероятните истории за един съвременен българин*, от човека, който се възмущава от байганювското опако, но най-важното – от човека, който е взел пряко участие в събитията. Дали има основание да съществува алтернативната гледна точка на анонимния избирател от „Мир“, или изваяният литературен образ отговаря на определена обществена нужда, е основателен въпрос към помнещата памет.

Приведени са и исторически факти във връзка с въпросните избори, цитирано е мнение, което също утвърждава режисираната гледна точка на участника.

Изследването се вглежда в един неразказан (но възможен) Алеков текст, при който събитията протичат по същия начин. Става дума за изборите в Разград на 23 януари 1894 г., спечелени от опозиционните кандидати. Тук се извежда един образ на политическото, който ще бъде събирателен на хамелеонството и липсата на морал в политическото – Бончо Раданов.

Допускането и на други (не само Алекови) текстове до проблема на изборите би отключило и още една специфика от „строежа“ на институционалното битие и начините на неговото осмисляне. Става дума за „откриването“ на една своеобразна „матрица“, по която се градят изборите. А за направата на предстоящата „биография“ на сюжета се използват основно три текста, които се появяват в последното десетилетие на 19. век – Вазовият разказ „Кандидат за „хамама“, романът „Нова земя“ и Тодор-Влайковата повест „В село“. Спецификите на процеса на избори са изведени като методология, като се прави една своеобразна йерархия на комисивите по време на агитацията. Първият етап е да се „спечелят“ местните институции – кмета, попа, даскала. Вторият етап вече са избирателите, а най-силният комисив е **гората**. Тя не е образ символ, а е средство, за да се

постигне успех на изборите, да се гласува за определен кандидат, да се „завземе“ място във властта. Гората е свещеният топос от миналото, който не само е загубил сакралността си, но и се превръща в политически конструкт от изборната направа. Ето защо през 1893 година разградският управител Коджабашев, за да разбере доколко силен е агитаторът Бончо Раданов, нарежда на околийския началник следното: *„При распитване Бончо Раданов, запитайте го обещавал ли е по три коли дърва от Махсар Пашовата гора на жителите от околните села, за да гласоподават за неговите кандидати...“*. Този и ред още документи се съхраняват в Държавния архив в Разград.

Следването на точните предписания от „биографичното“ изграждане на сюжета „избори“ довежда до откриването на Светия Граал – властта. Няма възможност да се участва в политическото, без да бъде човек „посветен“ в тайните церемонии на управлението. „Кодът за достъп“ е сговарянето с избирателите, а спечелването им - осигурява достъп до институциите. Друг е въпросът дали българинът е готов да „говори“ на правилния език с властта, да направи премислените избори и да тръгне в демократичното си битие на освободен българин. Може би този път е твърде дълъг и продължава да се „вие“ пред българите, може би текстовостта не е била „услужлива“ във времето или навярно прочитите на словото са малко. Но при всички случаи отношенията между литературното и политическото са интригуващо динамични и репрезентиращи нови социокултурни рефлексии и интерпретаторски предизвикателства.

Заклучение

Дисертационният труд се вглежда във взаимоотношенията между литературното и политическото през 1894/1895 г. Литературнокритическите концепции, които са в методологическата подкрепа на изследването, са обвързани с теоретичните постановки на Пол Рикъор, Ханс-Роберт Яус и с други теоретико-изследователски погледи, свързани със социологията, културологията и хуманитаристиката, като се акцентира главно на новия поглед, който засича наличностите не в диахрония, а в синхронната им обособеност. През *литературната година* се правят срезове и се „говори“ за представителни събития, рефлексии, които се възприемат за симптоматични не само за въпросната година, а и за цялото десетилетие на 19. век. Авторовото присъствие се „разтваря“ в социополитическата действителност, а литературното се наблюдава през общественно-културните процеси. Текстът на писателското слово се отваря към политическото, което в повечето случаи се оказва генеративния импулс за литературното.

Един от важните проблеми на времето (годината) е институционалната промяна, която настъпва във вътрешнополитическия живот на българите. 18 май 1894 година е част от събитийния ход на политическото, който заживява в литературното като код за „разчитането“ на множество текстове, събития, имена. Лагерът на Народно-либералната партия и самият Стефан Стамболов след 18 май 1894 започват да изграждат един силен и харизматичен образ на държавник, а отправната точка е предосвободенската героика. Самият Стамболов призовава единствено бъдещето за оценка и продуктивно самоизг-

ражда образа си в стилистиката на великото политическо присъствие, което обаче настоящето е пропуснало (или не е способно) да оцени.

Тази гледна точка е различна от други политически присъствия, защото тя няма претенциите само да сподели, за да не бъде забравено събитието, героят, фактът. Самият Стамболов и групата му умело насочват рефлексите по нов път на преосмисляне, който да заглуши, доколкото е възможно, неудобните за властника черти и да изведе/ посочи онова, с което трябва да се помни. Времето на Стамболов е особено важно, защото през него се чете и институционалното израстване на българина, и институционалното „стопанство“ на довчерашия роб и отношението му към властта. Стамболов е призмата, кодът, който задвижва литературното по особен начин. Политическото не просто приютава литературното, то участва в правенето му. Много от текстовете на Константин Величков, Стоян Михайловски, Иван Вазов и Алеко Константинов съдържат явни или не толкова явни бележки и коментари, които говорят за предишното управление или лансират политически идеи, разпознаваеми в контекста на 1894/1895 година.

Изследването се вглежда в различни писателски погледи - Алеко Константинов, Пейо Яворов и Антон Страшимиров, и тяхното отношение към властта.

В обсега на вниманието, освен политическото през 1894/1895 г., попада и литературната „институция“, която се оформя около името на Иван Вазов. През 1895 г. е честван 25-годишният юбилей от творческата дейност на поета, като тържествената церемония се превръща в парад на властта. Вазов е първият писател, посочен за Народен поет от управляващите, а така нареченият „юбилей“ обединява силата и мощта на властта да указва, да насочва вниманието към имена и хора. Вазов е нужният, но и избраният; той е заслужилият, но и посоченият, което, от друга страна пък, ангажира Словото за следващите (поне 25) години да бъде в нуждите на властта.

Голямото име, което незаслужено остава встрани от рецепциите на изследователи и читатели, е това на Стоян Михайловски. Изследователски принос на дисертацията е и откриването на един неизвестен ръкопис на автора - фейлетона *„Сервилия. Какво направиха тумбузите със своята свобода“*, който в хода на писането бе публикуван в сп. „Страница“.

Другото голямо име, което обема знаците на моралния народен представител, е това на Алеко Константинов. Изследването проследява реакцията на Щастливеца след прякото му участие на парламентарните избори през септември 1894 г. Явният провал на изборите ражда не „само разправящия“ случилото се Алеко, но и саморазправящия се фейлетонист. Непримириемостта на писателя към заобикалящата го действителност има дълбоко личен заряд. Политическото е част от реториката на литературното, словото на Щастливеца заговаря отвъд реалната власт, но с дискурса на (неслучил се) управленец.

Появилата се през 1894/1895 г. творба „Бай Ганю“ ражда алегорията, стояща като темел в текстовостта на 90-те. При работа с ръкописите на „Бай Ганю“ в ЦДА интересът ни бе провокиран от колебанието на Алеко Константинов да включи още едно име редом до тия на „Аспаруха и Крума Страшний“ в текста си. Става дума за името на **Захари**

Стоянов, което достатъчно явно би указало политическия пласт на писателските интенции с оглед опозиционните отношения между двамата писатели.

Част от само/разправящата се политика на писателя са и две писма до и от Бай Ганю, които не са включени в „Събраните съчинения“ на Алеко Константинов. Публикуването им би допълнило образа на героя след овластяването му, след навлизането в политическото, защото силата на обществения образ, според героя, може да заличи всички морални ценности и може чрез лъжа и подмяна да осигури личното си добруване.

Дисертацията набелязва и дискурсивна близост в словото на писателя при съпоставка на пътеписа „До Чикаго и назад“ и очерка „Бай Ганю прави избори“. Любопитното езиково сходство говори за своеобразна оптика на „излъганото очакване“, която притеснително озадачава моралното съзнание на „чистата съвест“. В подобна ситуация се оказва и Алеко Константинов по време на изборите за народни представители на 11 септември 1894 г, а започналият сюжет „По изборите...“ ще бъде четен и пренаписван многократно, за да онагледят случващото се у нас. В хода на тълкуването са съпоставени три Алекови текста, писани през различно време, а именно „Дописката“ във в. „Знаме“, фейлетонът „По „изборите“ в Свищов“, и „Бай Ганю прави избори“. В интерпретативните полета се дава гласност и на другата гледна точка – правителствената, опозиционната на Алеко, която, видимо, също има своето основание и възможност да пребивава в словото на металитературното.

Като алтернативно присъствие на „По „изборите“ в Свищов“ би могъл да бъде и фейлетонът „По „изборите“ в Разград“, чрез който да се онагледят проведените избори през януари 1894 – по времето на Стамболов. Липсата обаче на писателско участие ги обрича на неизвестност. А разградските избори извеждат и едно голямо име, заслужено превърнало се и в един от прототипите на Алековия Бай Ганю – Бончо Раданов. Присъствието на Бончо Раданов и брат му е знаково за времето – те сменят бързо политическата си ориентация спрямо силните на деня, „правилно“ стоят в общественото мислене и участват във властта. Приложените писма на Раданови до в. „Свобода“, в които засвидетелстват идейната и политическата привързаност към Стамболовата партия, говорят за хамелеонската същност на политическите нрави у нас в края на века.

От друга страна, изследването изгражда своеобразна биография на сюжета „По изборите“, като включва в емпиричния поток и текстове като „Кандидат за хамама“, „Нова земя“ на Вазов и „В село“ на Тодор Влайков. Оформилата се тенденция в реалното битие на изборите прониква и в дискурсивните практики. След спечелените за конкретната партия важни позиции в общността – кмет, поп и даскал, идва ред и на най-силния аргумент, който безотказно довежда избирателите пред урните – обещаната *гора*. Присъствието ѝ може би е продиктувано от факта, че именно там, в гората, българинът се чувства най-сигурен, но и най-силен, усеща доминиращата си роля, като задоволява инстинктите си да властва и да дирижира безмълвието на природата. Навярно в един метонимичен порядък *властта* и *соната-дървото* ще се окажат проблематично сдвоени, парадоксално близки и единни по пътя към личното човешко удовлетворение.

Осъзнатата неизчерпаемост на избраната тема провокира изследователския пог-

лед и към други питання, и към още усъмнявания, които, надяваме се, да са част от бъдещо възможно споделяне.

Справка за приносните моменти в дисертационния труд:

1. Научното изследване се вглежда в литературната година 1894/1895 и проследява взаимоотношенията между литературното и политическото, като набелязва важни събития, имена и текстове, около които се конструират „места на памет“.
2. Образът на Стефан Стамболов се извежда като фигура на разказа. Заедно с политическите си привърженици той съгражда представителен харизматичен образ на своето настояще и указва рецепцията за своето управление. От една страна, този разказ върви по линията на политическите предубедености, а от друга страна, се наблюдава голямата митологизираща „машина“ на Народно-либералната партия.
3. Достойнство на текста е, че се обръща специално внимание на доктор Кръстев. Обикновено представите за него са свързани с автоматизираното му присъствие в един надполитически контекст. Тук се акцентира на неговата двойственост – модерния, но и много конвенционалния спрямо контекста човек.
4. Посочено е, че през разглежданата литературна година „диалогът“ между „Мисъл“ и Вазов вече е започнал, а последвалите текстове ще бъдат част от продължаващия „разговор“ между литературното и политическото. Защото конфликтът между „млади“ и „стари“ води началото си именно оттук – в граничността на 1894/1895 г.
5. Достойнство на дисертационния труд са и находчиво предвидените и прецизно осъществени интертекстуални съотнасяния между литературни произведения и други текстове, принадлежащи към разнородни дискурсивни практики, с помощта на които са предложени датировки или са направени убедителни изводи.
6. Публикуван и коментиран е един неизвестен текст на Стоян Михайловски - „Сервилия. Какво направиха Тумбузите със своята свобода“. Неговото научно обращение обогатява и моделира други гледни точки към литературната история.
7. Ценно откритие е и вариантът на известния Алеков текст „Бай Ганьо“, при който като вметка се появява името на Захари Стоянов, а впоследствие е зачеркнато. То също като акт носи своите значения особено ако се постави в контекста на писателските междуличностни отношения.
8. В дисертационния труд се работи не само с литературни текстове, а с много широк регистър от дискурси, публикации, периодични издания, дневници и ръкописи. Ценна е работата с архивите на писателите. В края на дисертационния труд са приложени десетки оригинали на публикации в периодиката, документи и архивни материали, проследени са политическите рефлексии на делата от решенията на Народното събрание в изследвания период, цитирани са доклади на комисии от изборните резултати от 11 септември 1894 г.
9. Дисертационният труд успешно се справя и с избора на литературен контекст като

предлага нова визия за наложени вече от литературния канон имена – Алеко Константинов, Яворов, Страшимиров, но в обсега на изследването попадат и редица други български автори от периода. Изследването усъмнява утвърдени рецептивни практики и предлага различна гледна точка към познати текстове и имена, превърнали се в ценностно- и паметоорганизиращ конструкт за края на деветнадесетото столетие.

Публикации по темата:

1. „По изборите в Разград (1894) – образи на политическото” // Научни трудове на ПУ „Паисий Хилендарски”, Филология, т. 48, кн. 1, сб. Б, 2010, стр. 113-119.

2. „Събитията на 11 септември (1894 г.) – (ре)конструиране на паметта” // Научни трудове на ПУ „Паисий Хилендарски”, Филология, 2011, том 49, кн. 1, сб. В., стр. 53-64.

3. „Директив и комисив в контекста на *modus faciendi*, или как се „печелят“ изборите” // Словото – (не)възможната мисия, Пловдив, 2013, 285-291.

4. Стоян Михайловски. Сервилия. Какво направиха Тумбузите със своята свобода. (разчетен от оригиналния ръкопис). // Страница. Пловдив, 2013, бр. 2, с. 191-198.

5. „Сервилия“ на Стоян Михайловски - метаполитически рефлексии от края на XIX в. // Страница. Пловдив, 2013, бр. 3, с. 162-170.